

ГЕНДЕРНІ ЗМІНИ У СУСПІЛЬСТВІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (1919 - 1933 РР.)

Постановка проблеми. З перемогою радянської влади дошкільне виховання посіло своє місце у загальній системі розвитку освіти, яку почали впроваджувати більшовики спочатку у промислових регіонах у 1919 р., а потім і на усій території УСРР. Згідно з партійною програмою та рішеннями радянського уряду, виховання дітей, починаючи з наймолодшого віку, повинно було повністю стати прерогативою суспільних органів виховання. Це було покликано, по-перше, ідеологією нової радянської педагогіки, а по-друге, залученню жінок до промислового виробництва, що докорінно змінило гендерну картину українських радянських трудових відносин.

Мета: довести, що система суспільного дошкільного виховання в УСРР, яка була створена у 20-і – на початку 30-х рр. ХХ ст, з одного боку – надала жінкам можливість соціальної реалізації за межами родинного кола, а з іншого – призвела до певних змін в галузі сімейних відносин.

Основний текст. На початку ХХ ст. традиційно в Україні вихованням дітей займалися матері, основним виховним осередком дітей до семирічного віку була родина. Саме спосіб життя, побут, сімейні традиції виховання впливали на розвиток світогляду дитини, формували її майбутнє місце у суспільстві. Дошкільні заклади, які досить повільно створювались в цей період, виконували лише функцію установ соціальної допомоги найбіднішим верствам населення – міському пролетаріату, матерям-одиначкам, удовам. Навіть мінімально забезпечені родини своїх дітей до них не віддавали, надаючи перевагу найманим доглядальницям¹. Діти забезпечених верств населення відвідували приватні садки, якщо батьки вважали, що педагогічно організоване виховання у колективі більш корисне, ніж домашнє². Окрім організованого догляду, батьки також прагнули, щоб діти виховувались у дусі національних традицій, підтримуючи матеріально відповідні дошкільні

---

¹Попиченко С. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – К.: Просвіта, 2001. – 154 с. – С.32.

²Абрамсон С. История дошкольного воспитания на Украине (Развитие дошкольного воспитания на Украине до Великой Октябрьской Социалистической революции, в годы гражданской войны и в восстановительный период до 1925 года): Дис... канд. пед. наук. – Харьков: ХГУ, 1949 – 280 с. – С.103.

заклади. Так, періодично з 1904 по 1914 рр. у таких містах як Київ, Харків, Полтава, Одеса, Бердичів та інших Товариство охорони здоров'я єврейського населення організовувало для дітей садки і літні майданчики. Їх особливістю було те, що вранці вони працювали безкоштовно, а увечері за платню. З дітьми проводились виховні заняття, екскурсії, дітей годували³.

На початку 20-х рр. відбувалось створення державних і громадсько-суспільних закладів виховання. Це зумовлювалось наступними чинниками:

- по-перше, економічна розруха в Україні на початку 20-рр. внаслідок першої світової, а пізніше й громадянської воєн, прирєкла понад один мільйон дітей на голодну смерть⁴. Державні органи вимушені були взяти на себе певні зобов'язання по забезпеченню харчуванням та вихованням знедолених дітей;
- по-друге, державне дошкільне виховання мало відповідати основним положенням радянської концепції освіти, тобто повній заміні усіх навчальних та виховних закладів дитячим будинком⁵.
- по-третє, почалося залучення жінок до сфери суспільного виробництва і сім'я поступово втрачала можливість повністю виховувати дітей⁶;
- по-четверте, відбувалась руйнація старої дореволюційної педагогіки, яка розглядала дошкільне виховання лише як вимушений захід для працюючих батьків та дітей-сиріт, надаючи перевагу родинному вихованню дитини на ранньому етапі життя⁷.

В Україні прихильником нової педагогіки став Г. Гринько – нарком народної освіти УСРР. Під його керівництвом була розроблена концепція радянської системи освіти та виховання підростаючого покоління в УСРР. Згідно з нею, сім'я не могла бути центром виховного процесу, оскільки Г. Гринько вважав, що в Україні відбувалася деградація традиційних сімейних основ і виховання дітей відбувалось під впливом вулиці⁸.

---

³Попиченко С. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні ...– С. 37.

⁴Липинський В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УРСР у 20-ті роки. – Донецьк: Вид. Донецьк. ун-ту, 2001. – 248 с. – С.29.

⁵Про соціальне виховання дітей // Збірник декретів, постанов, наказів та розпоряджень по Народному Комісаріату освіти УРСР. - Вип. 1. – Харків: Вид. НКО УСРР, 1920. – С. 26 – 28.

⁶Бондар А. Народна освіта і педагогічна наука в Український РСР (1917 – 1967). – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1967. – 200 с. – С. – 23 – 24.

⁷Русова С. Вибрані твори. – К.: Освіта, 2001. – С. 223 – 224.

⁸Гринько Г. Очередные задачи советского строительства в области просвещения. – Харьков: Тип. Б. Бенгис, 1923. – 126 с. – С.12 – 13.

1 липня 1920 р. НКО УСРР прийняв Декларацію „Про соціальне виховання дітей”⁹. У цьому документі були накреслені шляхи, спрямовані забезпечити у країні соціальний захист безпритульних і голодуючих дітей. В ньому містились нові концептуальні положення щодо поступової заміни загальноосвітньої школи дитячим будинком, у якому виховуються усі діти віком до 15 років. Керівництво НКО УСРР помилково вважало, що сім’я негативно впливає на виховання дитини нового суспільства. У тезах доповіді наркома народної освіти УСРР Г. Гринька на I Всеросійській нараді з питань освіти від 17 жовтня 1920 р. підкреслювалось, що постійно і незмінно поширюється процес розпаду сім’ї та зменшується її значення як джерела виховного впливу¹⁰. У подальшому Г. Гринько продовжував відстоювати тезу щодо нездатності сім’ї позитивно впливати на виховання дитини. У 1923 р. він стверджував, що „величезне послаблення сім’ї, особливо робітничої – незаперечний факт. Сім’я втрачає здатність турбуватися про дітей”¹¹.

Таким чином, у підґрунтя радянської системи народної освіти в УСРР було покладено соціальне виховання дітей віком від 4 до 15 років, яке передбачало розширення впливу суспільства на життя людини, її навчання й виховання з витісненням „несуспільних” виховних впливів – насамперед сім’ї. Таким “організмом” мав стати дитячий будинок¹². Слід відзначити, що починаючи з другої половини 20-х рр. від цієї моделі освіти відмовилися, що було обумовлено наступними чинниками: брак коштів на реалізацію концепції виховання усіх дітей країни у межах єдиного дитячого будинку, а також відхід від лівацької ідеї відмирання сім’ї в процесі побудови комунізму.

У листопаді 1927 р. на XIV з’їзді КП(б)У була прийнята резолюція „Про завдання культурного будівництва на Україні”. Згідно з нею передбачалось вжити заходів для допомоги сім’ям у вихованні дітей дошкільного віку¹³. Цього вимагали передбачені партією плани індустріалізації країни і колективізації сільського господарства, і, як наслідок, ще більшого залучення жінок до промислового та

---

⁹Про соціальне виховання дітей //Збірник декретів... – С. 26 – 28.

¹⁰Гринько Г. Очерки советской просветительской политики. – Харьков: ДВУ, 1923. – 194 с. – С.10.

¹¹Гринько Г. Очерки советской просветительской политики... – С.44.

¹²КПРС в резолюціях і рішеннях з’їздів, конференцій і пленумів ЦК. – К.: ДПВ, 1979. – Т.2. – 320 с. – С. 42.

¹³Морозова Н. Громадськість і дошкільне виховання //Шлях освіти. – 1929. – № 10. – С. 18 – 22. – С. 18.

сільськогосподарського виробництва. У свою чергу, це вимагало значного розширення мережі дошкільних закладів. Так, у 1930 р. в усіх галузях народного господарства працювало лише 668 тис. жінок, а у 1932 р. – майже мільйон, або 27,5% загальної кількості працюючих. З них у промисловості було зайнято 22% і у сільському господарстві – 39%¹⁴

З початком індустріалізації країни почалося широке залучення у суспільне виробництво жінок що, у свою чергу, зробило необхідним відкриття у великій кількості виховних дитячих закладів. Про важливість проблеми свідчить постанова ЦК КП(б)У 1929 р. „Про чергові завдання партії щодо роботи серед робітниць і селянок”¹⁵. Згідно з цією постановою, необхідно було якнайширше залучати жінок до участі у промисловому виробництві та суспільно-громадській діяльності. Мати–робітниця змушена була віддавати дитину дошкільного віку на виховання до дитячого садка або ясел.

У квітні 1933 р. була прийнята постанова РНК УСРР “Про ясельну справу”. Для покращення ясельної справи у ній пропонувалось зобов’язати будівельні організації виконати план нового будівництва ясел, здати до ладу 121 об’єкт на 10441 ліжок. РНК зобов’язала великі промислові об’єднання “Вугілля”, “Сталь”, “Дніпросталь” докласти усіх зусиль, щоб кількість стаціонарних ясел у 1933 р. перевищила показники 1932 р. У 1929 р. у містах ясла відвідувало 11000 дітей, у сільській місцевості (сезонно) – 62000; у 1932 році – у містах – 62000, на селі – 1509100¹⁶.

На початку 30-х років масове включення жінок у виробництво призвело до більшого розповсюдження ясел. Право користуватися яслами у містах отримували виключно працюючі батьки – члени профспілок. У сільській місцевості ясла (захистки) влаштовувались лише у весняно-літній період.

Починаючи з 1919 р., при формуванні складу дошкільних закладів у містах і на селі у дошкільних закладах переважали діти з матеріально незабезпечених родин. До того ж, значна кількість дітей, які відвідували дошкільні заклади на початку 20-х рр., були сиротами, або виховувались у неповних сім’ях. Наприклад, до 1924 р. у сезонні дошкільні заклади зараховувались тільки діти наймитів, удів, одиноких матерів, незаможників і

---

¹⁴Бондар А. Розвиток суспільного виховання в Український РСР. – К.: Вид. Київ. ун-ту, 1968. – 227 с. – С. 37.

¹⁵КПРС в резолюціях і рішеннях з’їздів... – С. 119.

¹⁶ДАХО Ф.Р. 1493. Оп. 1. Спр. 279. Арк. 3.

червоноармійців. Зараховували дітей до ясел тільки у тому випадку, якщо мати брала участь у польових роботах.¹⁷

Аналізуючи питання стосовно контингенту батьків, чиї діти відвідували дошкільні заклади, зазначимо, що у переважній більшості це були категорії соціально незахищених верств населення: робітники заводів і фабрик, червоноармійці, службовці, незаможне селянство, жінки, які втратили чоловіків. Їхнє матеріальне забезпечення і культурно-освітній рівень були досить низькими. Вони залежали від системи суспільного дошкільного виховання. В іншому випадку їхні діти дошкільного віку були приречені на злиденне існування. У цих умовах організатори дошкільного виховання у 1919–1933 рр. виконували досить складне завдання: врятувати і зберегти дітей від голоду і хвороб, підготувати їх до шкільного навчання, виховати у батьків почуття відповідальності за майбутню долю своєї дитини.

Висновки. Система суспільного дошкільного виховання в УСРР, сформувалась у період з 1919 по 1933 р. У його основу було покладено досвід діяльності дошкільних закладів в Україні кінця XIX – початку XX ст. З того періоду у системі радянської освіти збереглися окремі типи дошкільних закладів: ясла, дитячий садок, сезонний майданчик, дитячий будинок.

У перші роки радянської влади дошкільне виховання посіло своє місце у державній системі освіти, значно розширилось коло його вихованців, тобто зросла кількість родин, які виховували дітей за допомогою держави. Це був складний процес, особливо у сільській місцевості, тому що масове дошкільне виховання було новим явищем у суспільстві, яке на початку 20-х рр. не мало підґрунтя у свідомості населення. У зв'язку з планами індустріалізації та колективізації виникала потреба у додатковій робочій силі, жінок масово залучали до участі у промисловому і сільськогосподарському виробництві. Це, безумовно, сприяло розширенню мережі дошкільних закладів. У 1932 – 1933 навчальному році дошкільним вихованням було охоплено 272 тисячі дітей (5 тисяч закладів) віком до семи років.

---

¹⁷ЦДДАВОВУ України. Ф. 166. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 17, 20.